

ارزیابی میزان مشارکت روستائیان استان ایلام در فعالیت های آبخیزداری

محمد رضا جعفری^{۱*}، ایاد اعظمی^۲، جعفر رضایی^۳، حیدر صیدزاده^۴، شمس اله عسگری^۵

- ۱- هیأت علمی، مربی، بخش تحقیقات منابع طبیعی و آبخیزداری، مرکز تحقیقات و آموزش کشاورزی و منابع طبیعی استان ایلام، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی، ایلام، ایران. پست الکترونیک (mg_jafari@yahoo.com)
- ۲- هیأت علمی، مربی، بخش تحقیقات منابع طبیعی و آبخیزداری، مرکز تحقیقات و آموزش کشاورزی و منابع طبیعی استان ایلام، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی، ایلام، ایران. پست الکترونیک (Ayadaazami@yahoo.com)
- ۳- هیأت علمی، مربی، بخش تحقیقات اقتصادی و اجتماعی، مرکز تحقیقات و آموزش کشاورزی و منابع طبیعی استان ایلام، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی، ایلام، ایران. پست الکترونیک (Rezaei_47@yahoo.com)
- ۴- کارشناس، بخش تحقیقات اقتصادی و اجتماعی، مرکز تحقیقات و آموزش کشاورزی و منابع طبیعی استان ایلام، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی، ایلام، ایران. پست الکترونیک (hseidzadeh@yahoo.com)
- ۵- هیأت علمی، مربی، بخش تحقیقات منابع طبیعی و آبخیزداری، مرکز تحقیقات و آموزش کشاورزی و منابع طبیعی استان ایلام، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی، ایلام، ایران. پست الکترونیک (Shamsasgari@yahoo.com)

چکیده

در این پژوهش سعی بر این است که با توجه به فعالیت های آبخیزداری اجراء شده در حوضه های آبخیز استان ایلام، وضعیت روستاهایی که در حوضه این فعالیت ها قرار دارند بررسی و نقش روستائیان در این رابطه مورد بررسی و ارزیابی قرار گیرد. لذا همکاری روستائیان در فعالیت های آبخیزداری به عنوان متغیر وابسته و میزان آگاهی، اعتماد به مجریان طرح ها، وضعیت اقتصادی- اجتماعی روستائیان، موقعیت اقتصادی- اجتماعی روستا، و انگیزه اهم متغیرهای مس نقل را تشکیل می دهند. بنابراین پس از جمع آوری و تکمیل اطلاعات پرسشنامه ها، داده ها کدبندی و وارد محیط SPSS گردید، سپس تجزیه و تحلیل داده ها بر اساس بحث های استنباطی (ضریب همبستگی، آزمون فرضیه ها، روابط بین متغیرهای وابسته و تحلیل های چند متغیره و غیره) انجام گرفت. نتایج به دست آمده حاکی از آن است که بین متغیرهای آگاهی، اعتماد به مجریان طرح ها و انگیزه با میزان همکاری روستائیان در فعالیت های آبخیزداری، رابطه خطی و بسیار معنی دار ($p < 0/01$) وجود دارد. بین متغیرهای وضعیت اقتصادی- اجتماعی روستائیان و موقعیت اقتصادی- اجتماعی روستا با میزان مشارکت روستائیان، رابطه معنی دار مشاهده نشد.

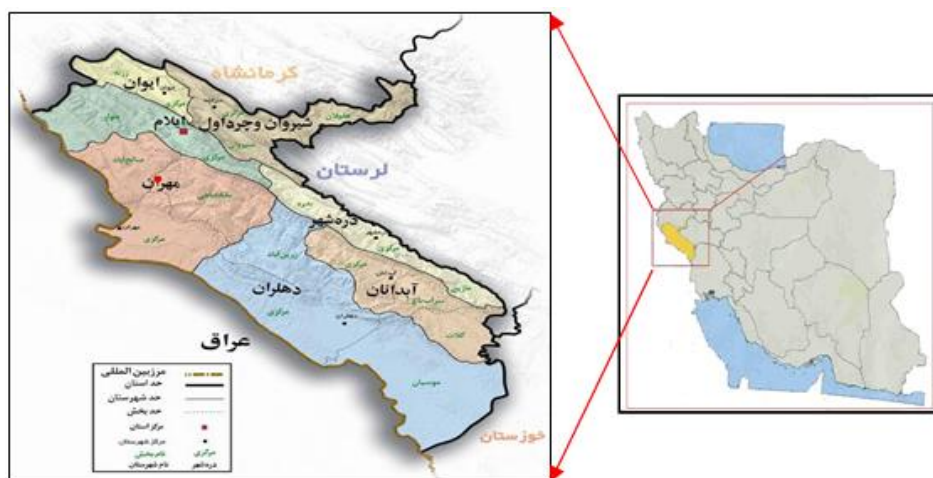
واژه های کلیدی: آبخیزداری، اقتصادی و اجتماعی، متغیرهای وابسته، SPSS.

مقدمه

تنوع آب و هوایی از یک طرف، شرایط توپوگرافی و مستعد بودن خاک های منطقه جهت هر نوع فعالیت کشاورزی از طرف دیگر باعث شده است که اقدامات حفاظت آب و خاک در این استان مورد توجه آبخیزنشینان باشد و فعالیت های مختلف آبخیزداری در حوضه های این استان انجام گیرد (جعفری، ۱۳۸۳). اما توجه به مسائلی نظیر تخریب منابع طبیعی و وجود مشکلات اقتصادی - اجتماعی در سطح روستاها از قبیل کمبود درآمد، بیکاری، مهاجرت و ... به نظر می رسد راه حل رفع این - گونه مشکلات، مشارکت روستائیان در فعالیت های اقتصادی - اجتماعی در سطح روستاها از جمله فعالیت های آبخیزداری باشد. قدوسی (۱۳۸۲) در طرح پژوهشی خود، با اشاره به نتایج هشت طرح تحقیقاتی در باره ارزیابی عملکرد عملیات آبخیزداری اجراء شده، عدم جلب اعتماد آبخیزنشینان به مشارکت در اجرای طرح های آبخیزداری را به عنوان یکی از عوامل عمده شکست و یا حداقل عدم دستیابی کامل به اهداف پیش بینی شده در طرح های آبخیزداری می داند. عفتی (۱۳۷۷) در طرح پژوهشی خود معتقد است که اکثریت روستائیان طرح های آبخیزداری اجراء شده را دارای فایده زیاد برای خود قلمداد کرده و از اجرای طرح های آبخیزداری احساس رضایت نموده اند. همچنین نگارنده (۱۳۸۳) در طرح تحقیقاتی خود، انواع فعالیت های آبخیزداری را مورد بررسی قرار داده و به این نتیجه رسیده است که مردم از اقدامات آبخیزداری استقبال نموده و در صورت توجه و کمک های لازم در جهت ایجاد این عملیات ها نه تنها مردم استقبال می نمایند بلکه از این طریق می توان با مشارکت مردم توجه لازم را به حفاظت از منابع آب و خاک بیش از پیش گسترش داد. بنابراین با توجه به این که به نظر می آید موفقیت عملیات آبخیزداری نیز منوط به مشارکت و همکاری مستمر روستائیان است، لذا در این تحقیق سعی بر آن بود که نقش مشارکت روستائیان در فعالیت های آبخیزداری استان ایلام با هدف ارزیابی تاثیر عوامل مختلف بر این مشارکت مورد بررسی قرار گیرد.

موقعیت جغرافیایی استان

استان ایلام با مساحتی در حدود ۱۹۷۲۸ کیلومترمربع که ۱/۲ درصد وسعت کل کشور را شامل می شود در جنوب غربی ایران واقع شده است. این استان از مرز مشترک با خوزستان در جنوب تا مرز مشترک با کرمانشاه در شمال بین $32^{\circ}02'01''$ تا $34^{\circ}01'22''$ درجه عرض شمالی قرار دارد و با رشته کوه های مرتفع و موازی کبیرکوه از شمال غربی تا جنوب شرقی بین $38^{\circ}38'$ تا $45^{\circ}17'05''$ درجه طول شرقی گسترده شده است. ارتباط استان از غرب و شمال غربی به وسیله مرز مشترکی به طول ۴۲۵ کیلومتر با کشور عراق برقرار است (جعفری، ۱۳۹۰). رودخانه سیمره مرز شرقی و جنوبی این استان را با استان های لرستان و خوزستان تشکیل می دهد (شکل ۱).

شکل ۱- نقشه موقعیت شهرستانها و استان ایلام در نقشه کشور

روش تحقیق

بطور کلی روش تحقیق در این طرح از نوع پیمایشی بود و از طریق مصاحبه، مشاهده و با بکارگیری پرسشنامه اقدام به جمع‌آوری آمار و اطلاعات لازم گردید، سپس با استفاده از ابزارهای آماری متغیرهای مستقل و وابسته مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت.

برای تحلیل و توصیف داده‌ها، سنجش روابط بین متغیرها و آزمون معنی‌داری به قرار زیر استفاده شد.

- جداول یک‌بعدی، توزیع فراوانی، تعیین درصد واقعی و میانگین، حداقل و حداکثر برای توصیف جامعه آماری استفاده شد.
- برای سنجش متغیرهای رتبه‌ای از ضریب همبستگی گاما استفاده شد. مقدار ضریب فوق از ۱ تا ۱- متغیر است. مقدار این ضریب هر چه به ۱ و ۱- نزدیکتر باشد شدت پیوستگی بین دو متغیر رتبه‌ای مورد بررسی بیشتر است.
- آزمون کی دو (X^2) برای بررسی متغیرها در جداول توافقی استفاده شد.
- برای درک بهتر رابطه بین متغیرهای فاصله‌ای، ماتریس همبستگی محاسبه شد.
- به منظور تعیین میزان تأثیر هر یک از متغیرهای مستقل بر متغیر وابسته رگرسیون چند متغیره محاسبه گردید. در این قسمت با تعیین R^2 و تعیین وزن هر یک از متغیرهای مستقل میزان تأثیر آن‌ها روی متغیر وابسته محاسبه و نتایج حاصل در سه مرحله مورد تفسیر قرار خواهند گرفت. ابتدا ویژگی‌های افراد جامعه آماری توصیف و در مرحله بعد ارتباط بین متغیرها مورد تفسیر قرار گرفت. مرحله آخر به تحلیل رگرسیون چند متغیره پرداخته و میزان تأثیر متغیرهای مستقل را در مشارکت روستائیان در فعالیت‌های آب‌خیزداری مورد بررسی قرار گرفت و در نهایت به بررسی مهمترین راهکارهای عملی و علمی جهت حل مشکل عدم مشارکت پرداخته شد.

نتایج

با توجه به سوالات طرح شده در پرسشنامه‌ها و روش تحقیق، مباحث آماری پروژه شامل تحلیل‌های توصیفی مربوط به اطلاعات کلی روستاها و روستائیان و تحلیل‌های استنباطی داده‌ها در رابطه با متغیرهای اصلی (آگاهی، اعتماد به مجریان طرح‌ها، وضعیت اقتصادی- اجتماعی روستائیان، اختلافات قومی، موقعیت اقتصادی- اجتماعی روستا، وابستگی به دولت و انگیزه) با میزان مشارکت روستائیان در فعالیت‌های آب‌خیزداری بود، مورد بررسی و ارزیابی قرار گرفت.

نتایج تحلیل توصیفی داده‌ها نشان دهد که ۵۸۹۰ خانوار در ۱۳۴ روستای مورد بررسی ساکن بوده که بیشترین تعداد خانوار در روستای هفت چشمه و کمترین آن در روستای فدک بوده است. بیشترین بهره برداران در شهرستان ایوان و کمترین آن‌ها در شهرستان ایلام و مهران هستند. کمترین درصد باسوادی بهره‌برداران در شهرستان مهران ۰/۴۵ و بیشترین آن در شهرستان ایوان ۰/۹۰ بوده است. بیشترین کمک‌های مردمی روستائیان در راستای فعالیت‌های آب‌خیزداری به صورت کارگری روزمزد بوده است. ۰/۵۵ از بهره برداران معتقدند که وضعیت روستاها بعد از اجرای طرح‌های آب‌خیزداری بهتر شده و بیشترین منافع نصیب کشاورزان و دامداران شده، این در حالی است که حدود ۰/۸۰ پاسخ دهندگان مشاغل کشاورزی و دامداری داشته‌اند. بیشترین منابع آب روستاها از چاه‌های عمیق و نیمه‌عمیق (۰/۴۳) بوده و ۲۹ روستا از ۳۲ روستای نمونه با مشکل کم آبی مواجه بوده - اند. فقط ۰/۲۷ از پاسخ دهندگان به پرسشنامه‌ها از طرف مامورین دولتی در جریان فعالیت‌های آب‌خیزداری در منطقه خود آگاهی یافته‌اند، حدود ۰/۶۸ از پاسخ دهندگان قبل از اجرای طرح‌ها هیچ‌گونه مشاوره‌ای با آن‌ها صورت نگرفته است، این در حالی است که ۰/۶۳ از روستائیان از فعالیت‌های آب‌خیزداری رضایت کامل داشته‌اند. در جدول شماره ۱ اطلاعات کلی روستاهای مورد بررسی ارائه شده است.

جدول ۱- تحلیل توصیفی اطلاعات روستاهای مورد بررسی در استان ایلام

متغیر	واحد/گزینه	فراوانی مطلق	فراوانی نسبی. /.	مینیمم	ماکزیمم	میانگین
تعداد خانوار	-	۵۸۹۰	-	۲۱	۹۴۲	۱۸۴
تعداد جمعیت	-	۲۹۰۸۲	-	۱۵۰	۴۵۳۱	۹۰۹
میزان باسوادی	-	۲۴۲۵	-	۴۵	۹۰	۷۵
نوع مالکیت اراضی	شخصی	۱۳۴	-	-	-	-
	دولتی	۰	-	-	-	-
منابع آب اراضی زراعی روستا	رودخانه	۱۲	۳۷/۵	-	-	-
	قنات	۰	۰	-	-	-
	چاه	۱۴	۴۳/۷۵	-	-	-
	چشمه	۶	۱۸/۷۵	-	-	-
کفایت آب زراعی روستا	بلی	۳	۹/۴	-	-	-
	خیر	۲۹	۹۰/۶	-	-	-
متوسط درآمد خانوار	تومان	-	-	۴	۲۰	۷/۵

نتایج تحلیل رگرسیونی داده‌ها نشان می‌دهد از بین متغیرهای توضیحی وارد شده به مدل (متغیرهای اصلی)، متغیر میزان آگاهی نسبت به فعالیت‌های آبخیزداری بر مشارکت در اجراء و حفظ و نگهداری فعالیت‌های آبخیزداری موثر می‌باشد، شمس (۱۳۷۷) در پژوهشی که در این رابطه انجام داده نقش مشارکت مردم را مورد توجه قرار داده و بیان داشته که میزان توجیه و آگاهی بیشتر اجرای طرح‌های آبخیزداری در حالی است که اهالی محل در طرح‌ها مشارکت داشته و در اجراء، مراقبت و نگهداری از طرح‌های آبخیزداری در طول مدت بهره‌برداری همکاری داشته‌اند، بنابراین هرچه اطلاع‌رسانی در این زمینه بیشتر صورت بگیرد میزان مشارکت در تمامی ابعاد افزایش خواهد یافت.

بین اعتماد به مجریان طرح‌ها و میزان مشارکت در اجراء و حفظ و نگهداری فعالیت‌های آبخیزداری ارتباط مثبت و معنی‌داری وجود دارد. وابستگی این‌گونه طرح‌ها به دولت به‌ویژه از نظر مالی باعث مشارکت بیشتر مردم در اجراء و حفظ بوده به نحوی که ارتباط این متغیر مثبت و در سطح ۱ درصد معنی‌دار بود. همچنین میزان انگیزه بهره‌برداران نیز با درصد مشارکت در اجراء و حفظ و نگهداری معنی‌دار می‌باشد. رابطه شاخص‌های متغیرهای اصلی شامل فواید فعالیت‌های آبخیزداری، رضایت از مجریان طرح‌ها، مطابق نیاز بودن طرح‌ها و بهبود وضع زندگی با مشارکت در اجراء و حفظ و نگهداری دارای رابطه مستقیم و موثر داشته است.

بحث و نتیجه گیری

استان ایلام با سابقه تمدنی چند هزارساله مهد تمدن‌های باستانی چون عیلام، بابل، ... بوده است، ظهور و سقوط این تمدنها وابستگی بسیار زیادی به منابع طبیعی، کشاورزی و دامداری منطقه داشته است (خیتام، ۱۳۶۹). با توجه به اهمیت فراورده‌های دامی، کشاورزی و منابع طبیعی برای حیات انسان‌ها، که ارتباط مستقیم با آب و خاک دارد، روش‌های مختلفی جهت حفاظت از منابع آب و خاک مناطق مختلف ابداع گردیده است که نسل به نسل به آیندگان تا به امروز انتقال یافته است. لذا در این تحقیق ضمن شناسایی این روش‌ها (فعالیت‌های آبخیزداری)، دیدگاه روستائیان و وضعیت روستاهای که درحوزه

این فعالیت‌ها قرار دارند مورد بررسی قرار گرفت، تا بتوان میزان مشارکت روستائیان و تاثیر عوامل مختلف را در مشارکت آن‌ها در فعالیت‌های آبخیزداری ارزیابی و راهکارهای مناسب برای مشارکت آن‌ها ارائه گردد. لذا در این تحقیق ضمن شناسایی این روش‌ها (فعالیت‌های آبخیزداری)، دیدگاه روستائیان و وضعیت روستاهای که درحوزه این فعالیت‌ها قرار دارند مورد بررسی قرار گرفت، تا بتوان میزان مشارکت روستائیان و تاثیر عوامل مختلف را در مشارکت آن‌ها در فعالیت‌های آبخیزداری ارزیابی و راهکارهای مناسب برای مشارکت آن‌ها ارائه گردد.

برآیند حاصل از تحلیل‌های توصیفی و استنباطی داده‌ها نشان داد که اعتماد به مجریان طرح‌ها، بهبودی وضعیت روستائیان، فراهم بودن امکانات زیربنایی در سطح روستاها، بالا بودن نرخ باسوادی و اشتغال روستائیان، متولی‌گری دولت در انجام فعالیت‌های آبخیزداری به‌ویژه تامین مالی آن، مشاوره با مردم روستایی قبل از اجرای طرح‌ها، در جریان قرار گرفتن رهبران محلی از کجایی، چرایی و چگونگی فعالیت‌های آبخیزداری، اطلاع‌رسانی عمومی در سطح روستاها، مطابق نیاز بودن نوع عملیات و با مشکلات موجود در حوضه‌ها از عوامل بسیار مؤثر در میزان مشارکت روستائیان در فعالیت‌های آبخیزداری در مراحل طراحی، اجراء و نگهداری می‌باشد، علاوه بر تحلیل‌های توصیفی و استنباطی این تحقیق، در پژوهش‌های محققان پیشین چون سعادت (۱۳۷۰)، حسین پور (۱۳۷۷)، عفتی (۱۳۷۶)، شمس (۱۳۷۷)، افتخاری (۱۳۷۸)، شریفیان (۱۳۸۰)، سلیمانی (۱۳۸۱)، قدوسی (۱۳۸۲)، جعفری (۱۳۸۳)، خوب‌فکر (۱۳۸۳) و قدرتی (۱۳۸۹) مورد تاکید قرار گرفته و میزان تاثیرگذاری آن‌ها به اثبات رسیده است.

پیشنهادهات

- بطورکلی ب‌تثیر مشارکت مردم در اجرای پروژه‌های منابع طبیعی غیر قابل انکار است. در مقام تحقیق و شناخت، لازم است این مساله را به‌طور علمی و تحقیقی مطرح و تمام ریشه‌ها و زوایای آن را مورد مطالعه و توجه قرارداد، تا بتوان یک شناخت دقیق و اساسی از این مساله به‌دست آورد.
- با توجه به شرایط اقلیمی و توپوگرافی استان، انجام هرگونه عملیات آبخیزداری چه در جهت کنترل سیل و یا حفاظت از منابع آب و خاک قابل توجه بوده، لذا پیشنهاد می‌گردد این مهم از طرف معاونت آبخیزداری اداره کل منابع طبیعی استان مورد توجه قرار گیرد.
- هرچه اطلاع‌رسانی در زمینه فواید فعالیت‌های آبخیزداری بیشتر صورت گیرد میزان مشارکت در تمامی ابعاد (مشاوره، اجراء و نگهداری) افزایش خواهد یافت.
- اجرای فعالیت‌های آبخیزداری بر اساس نیاز روستائیان منطقه باشد.

تشکر و قدردانی

در پایان از همکاران ارجمند آقایان جعفر رضایی، ایاد اعظمی، حیدر صیدزاده و شمس‌اله عسگری که در اجرای طرح تحقیقاتی مربوطه نسبت به اینجانب مساعدت و عنایت مستمر داشته‌اند بسیار سپاس‌گزارم.

فهرست منابع

- ۱- جعفری، محمدرضا (۱۳۸۳)، شناسائی، بررسی و ارزیابی اقتصادی و اجتماعی عملیات سازه‌ای و بیولوژیک سنتی و نوین حفاظت آب و خاک در استان ایلام. انتشارات پژوهشکده حفاظت خاک و آبخیزداری، وزارت جهاد کشاورزی.
- ۲- جعفری، محمدرضا (۱۳۹۰)، ارزیابی نقش مشارکت روستائیان در فعالیت‌های آبخیزداری استان ایلام. انتشارات پژوهشکده حفاظت خاک و آبخیزداری، وزارت جهاد کشاورزی.
- ۳- حسین پور، ا (۱۳۷۲)، بررسی ضرورت مشارکت و تعیین نیازهای آموزشی روستائیان دامدار و جنگل‌نشین برای حفاظت خاک و آبخیزداری در حوزه رودخانه هراز، شهرستان آمل استان مازندران، دانشگاه تربیت مدرس.

- ۴- خوب فکر، ح (۱۳۷۸)، ارزیابی اقتصادی - اجتماعی و فنی فعالیت های آبخیزداری در استان سیستان و بلوچستان، مرکز تحقیقات منابع طبیعی و امور دام استان سیستان و بلوچستان.
- ۵- خیتام، ج (۱۳۶۹)، مجموع آرا در باره سرزمین پشتکوه ایلام، انتشارات اسماعیلی ایلام.
- ۶- سعادت، ح (۱۳۷۰)، روش های عملی مشارکت مردم در برنامه ریزی و مدیریت حوزه های آبخیزها (براساس تجربه ی از آبخیز سد طرق استان خراسان) شرکت خدمات مهندسی جهاد، اداره کل منابع طبیعی خراسان.
- ۷- سلیمانی، م (۱۳۸۱)، عوامل مکانی - فضایی مؤثر در مشارکت روستائیان، تهران دانشگاه تربیت مدرس.
- ۸- شمس، م (۱۳۷۷)، بررسی اثرات اقتصادی طرح های آبخیزداری، مطالعه موردی حوزه آبخیز حبله رود.
- ۹- شریفیان، س. محسنی، ا. رشیدی فرد، ح (۱۳۸۰) ف بررسی عوامل و موانع مشارکت بهره برداران در طرح های مشارکتی. مجموعه مقالات اولین کنفرانس سالانه مدیریت منابع آب ایران.
- ۱۰- عفتی، م (۱۳۷۶)، بررسی عوامل مؤثر در مشارکت روستائیان در طرح های روستایی. پایان نامه کارشناسی ارشد- دانشگاه علامه طباطبایی.
- ۱۱- عفتی، م (۱۳۷۷)، بررسی اثرات اقتصادی- اجتماعی طرح های آبخیزداری، مرکز تحقیقات و بررسی مسائل روستائی.
- ۱۲- قدوسی، ج (۱۳۸۲)، ارزیابی جایگاه آبخیزداری در مدیریت حوزه های آبخیز، مجموعه مقالات سومین همایش آبخیزداری، ارومیه ۴ و ۵ شهریور.
- ۱۳- قدرتی، ع (۱۳۸۹)، چکیده مقالات همایش توسعه پایدار روستایی با تاکید بر بخش کشاورزی، بجنورد، سازمان جهاد کشاورزی.

Investigating the Participation Rate of Villagers in Ilam Province In watershed activities

Abstract

In this project we tried that with regard to the implementation of watershed management activities in areas of the ilam province, Of villages in rural areas and the role of these activities are to be evaluated in this regard. Cooperation in the Rural Watershed activities as the dependent variable and the level of awareness, trust enforcement initiatives, Economic situation - rural socio-economic status - the village community, and motivation are important independent variables. The following information is collected and completed questionnaires, data encoded into the environment SPSS was, Data analysis and discussion based on inferential (correlation, hypothesis testing, the relationship between dependent variables and multivariate analysis, etc.) has been paid. Based on the results of such awareness, confidence and motivation of executives in cooperation with the villagers in the watershed management activities, and a significant linear relationship ($p < 0/01$) there, And between variables and the economic situation - rural social and economic situation – rural community with the participation of villagers, there was no significant relationship.

Key words: Watershed, economic and social outcome measures, spss